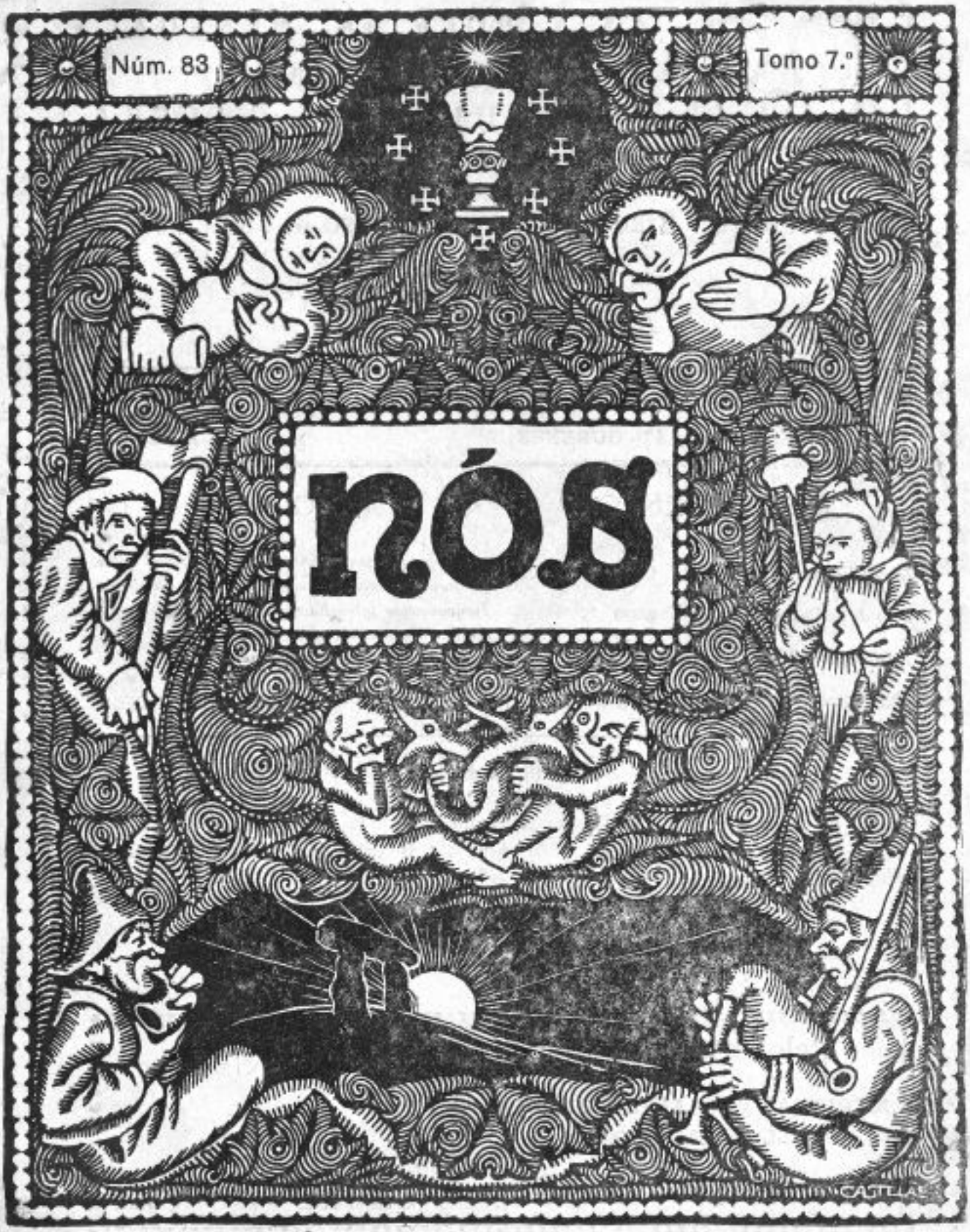
Núm. 83
Tomo 7.º
nós
CASTELAO

NÓS

BOLETÍN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

Direitor Literario
Vicente Risco

Direitor Artístico
Alfonso R. Castelao

Adeministrador
ANXEL CASAL

DIREICIÓN E REDAUCIÓN:
Sto. Domingo, 47—OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:
—A CRUÑA

ABONAMENTO

Doce númaros, na Península	6'00 *pesetas.*
Fora da Península	8'00 »
Número solto	0'70 »

NOTA

Este boletín non pubricará máis orixinás qu'os que foran direitamente solicitados pol-a Direición. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidos, a non ser dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redaución.

Os pagos son adiantados e os gastos de xiro de conta dos suscritores

SUMARIO

As cancelas do mar (poesía), por MANUEL BOUZO.

Notas en col do asturiense na bisbarra d'A Guardia, por MANUEL FERNÁNDEZ COSTAS.

Libredón e a sua historia, por J. CANEDO.

Da Alemaña, por VICENTE RISCO.

Os homes, os feitos as verbas, POL-A REDAUCIÓN.

Reloxería ZENITH

MAQUINAS PARLANTES. DISCOS
AGULLAS e ACCESORIOS

M. CALVIÑO - Ourense

Vicente Risco

Abogado

Santo Domingo, 47-2.º Ourense

nós

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano XII ★ Ourense 15 de Novembro do 1930 ★ Núm. 83

AS CANCELAS DO MAR

A Rafael Pazos

O ceo é un paxaro torvo
que come os mortos
o mar d'esqueletes
de mortos
fondo.
A lúa —medea—
morde co seu pico de paxaro
as almas dos mortos
pra manter estrelas.
—Na miña ialma
hai sete esqueletes
de mortos
sete esqueletes
de sete almas
de sete mortos.
Sete minas
d'osos,
—¡que puzo fondo!—

O mar na aurora
é unha fola de mozas
que chòutan.
A aurora lava
os peitos das mozas
—¡tristeza fonda!

Alá posto no mar
o vapor
comenza a camiñar
é o vapor de Deus que puxan
as almas dos homes
pra fender o ourizonte
Ai...!
anse ver os osos dos afogados
rodar coa noite
i-o vapor sin pulo
voltará, il solo,
¡ubir ao mundo.

MANOEL BOUZO

NOTAS EN COL DO ASTURIENSE NA BISBARRA D'A GUARDIA

CAMPAÑA DE 1929

O derradeiro ano foi pródigo d-abondo en descobertas da chamada industria *asturiense*.

A cotío descóbrense novas estazóns, i-o material achado é tan grande que ben seguro ningún outro nivel arqueolóxico forneceu tantas pezas en tan pouco tempo.

Car-ô Sul ensánchase o límite das estazóns coñecidas co-a de Carreço ô Sul de Ancora, descoberta pol-o Tenente Afonso do Paço, e mais a meiodía co-a de Viana-Areosa, de Abel Viana.

Ô Norte, nós verificamos que en toda a beira-mar a partir de Area Grande (Guardia) deica Portucelo, onde pararon as miñas pesquisas, hai abondoso *asturiense*.

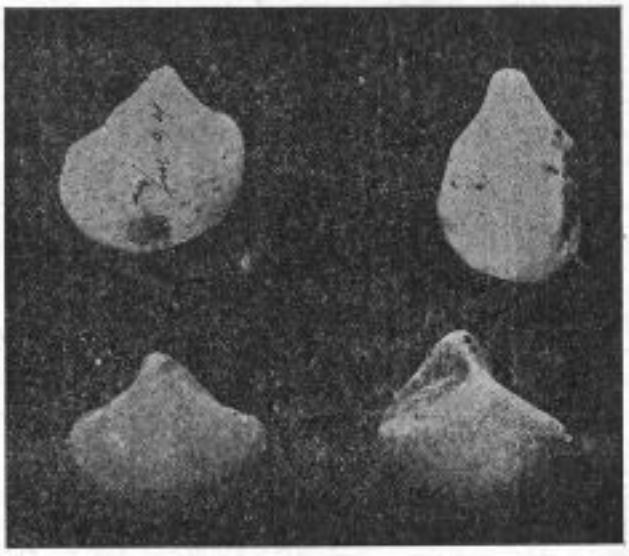

Foto núm. 1

N-unha cativa visita, en Outubro derradeiro, á praia de Panxón, esteso areal á entrada da ría de Vigo, recollín unha poutadiña i-un curioso instrumento atípico, en coarcita branca, ben patinado, que somella un raspador. A falta de tempo non me permitiu recorrer as viciñanzas onde espero, n-unha visita mais demorada, atopar o seixal ou taller d-onde sairon istes útеis.

No debandito ano, pubricanse, despois do meu modesto folleto «As industrias líticas d'A Guardia» varios luminosos traballos e notas bibliográficas sendo os mais importantes: «A estação asturiense de Areosa-Viana», de Abel Viana (1); «Estação paleolítica de Carreço», de Afonso do Paço (2) en que se anuncia un novo traballo a pubricar en col da estazón asturiense da mesma localidade; e «Notulas asturienses», de R. de Serpa-Pinto (3).

Dito isto, paso a espricar as miñas descobertas no pasado vrau, nas estazóns guardesas, evitando nos obrigados comentarios facer afirmazóns, porque en Arqueologia cada día trai unha sorpresa.

(1) Separata de Portucale, Vol. II.
(2) Separata de «Broteria» Vol. IX. Fasc. III.
(3) Id. do Fasc. II-Vol. IV dos Trabalhos da Sociedade Portuguesa de Antropologia e Etnologia.

Cómpreme insistir sobre a importanza das estazóns guardèsas pol-a abondanza do material lítico.

Según o Sr. Abel Viana, no seu dito notable folleto «A Estação Asturiense de Areosa Viana» (1), ista oferce pra mais de 4.000 instrumentos. Mentras a cuantía poida ser así limitada, coidamos seu número moi por baixo do das estazóns guardesas. Non embargantes, en outro artigo do mesmo arqueólogo, sobre «Arqueología do Alto-Minho» pubricado no jornal «Noticias de Viana» (2) dá como recollidos deica aquela data, na estazón Areosa-Viana, 4.730 exemprares, i-endixen n-un meu anterior traballo (1) que istas estazóns son talleres, onde o home asturiense fabricaba seu material, que logo abandoaba pol-a abondanza da materia prima i-o simples da talla.

Istas lascas foron en gran parte aproveitadas como úteis de fortuna, e moitas d-elas amostran señaes de retoque. Mais, algunhas presentan talla intenzoal pra convertilas en *furadores*, *facas* i-outros.

As fotos 1 e 2 amostran diversos furadores (2). Algúns poden parecer dubidosos pol-o traballo do mar, mais na meirande parte a talla non oferce dúbida. Moitos mais

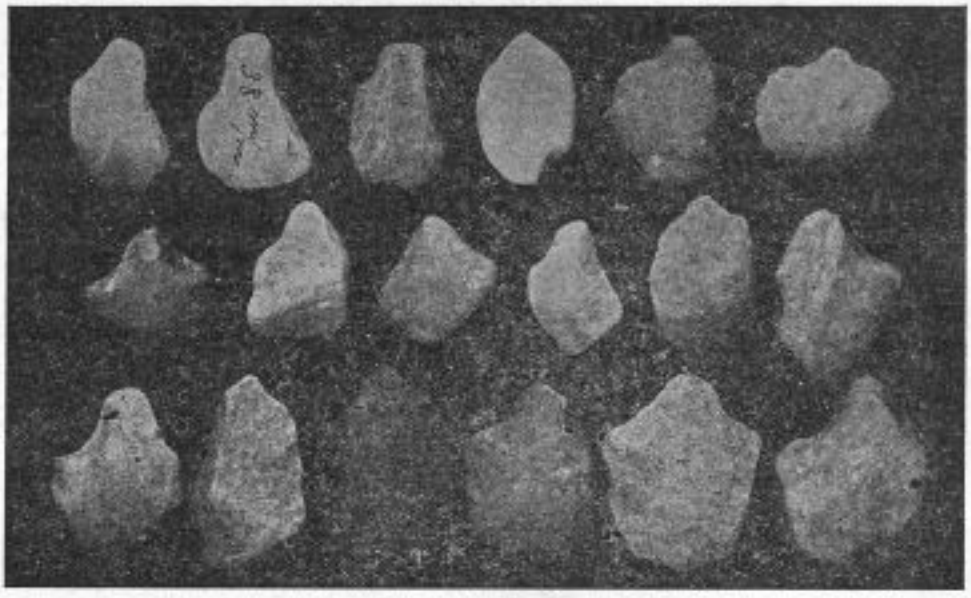

Foto núm. 2

gade que a estazón pode ainda fornecer o triplo ou o cuadruplo sin facer escavazóns.

Iste é mais razoable, e, n-iste estado as cousas, non é doado, nin será en moito tempo, saber cual é a mais rica estazón.

NOVOS INSTRUMENTOS

Sendo tan considerable a cuantía das pezas traballadas, é, naturalmente, moito meirande o número de lascas desprendidas. Xa apareceron despois de tiradas as fotografías, inda que a búsqueda non foi persistente.

O primeiro exemprar da foto n.° 3 é unha intresante punta, esmeradamente retocada que non calla co traballo tosco das outras.

O Sr. Abel Viana, no seu devandito traballo, amostra algúns pequenos furadores da mesma técnica e feitío que os guardeses. Non embargantes, n-istas derradeiras vemos mais variedá de tipos, que, deica agora, non foron señalados nas portuguesas.

(1) Op. cit. pág. 7.
(2) Número 98 - Fecha 26 Outubro 1929.

(1) M. F. C. Op. cit°.
(2) As dimensions poden calcularse, xa que o duplo decimetro non saiu na fotografía, pol-as do primeiro instrumento da foto n.° 1, i-o segundo da número 2, que os teñen anotados.

A peza representada na figura 1 é un intresante eixemprar de furador, ben retocado e patinado, presentando gume en todo seu contorno. A punta que nós consideramos furador, ben poidera ser un pedúnculo.

A fig.ª 2 amostra un pequeno furador de 30 m/m na meirande dimensón. O da fig.ª 3 ten a mesma técnica que os da foto n.º 1.

Outro curioso útil derivado d-unha lasca é o da fig.ª 4; ten gume casi todo arredor, con unha muesca intenzoal, ben afiada, que é, sin dúbida, a parte útil do instrumento.

A fig.ª 5 representa outra lasca c-unha punta central entre duas escotaduras con fío. Coidamos ser istas as que xogan o principal rol n-iste instrumento.

A fig.ª 6 é unha lasquiña de 67 m/m de longo, apuntada en ángulo diedro que lembra un buril *aurignacense*. A mesma técnica presenta a peza da figura 7, en meirande grandor, 105 milímetros.

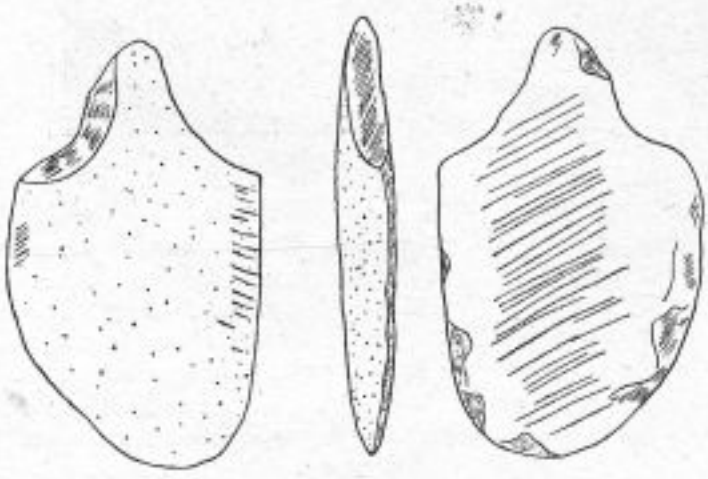

FIG. 1

Tamén é intresante a faca da fig.ª 8. Ten 85 m/m e amostra un gume perfeito, que, ollado de frente, sigue unha liña sensiblemente reita.

Fig.as 9 e 10.—Son duas pezas aplainadas de 75 e 74 m/m respeitivamente, presentando punta n-unha estremidá e gume na outra.

Fig.ª 11.—É un pequeno pico, simétrico, de 65 m/m de outo.

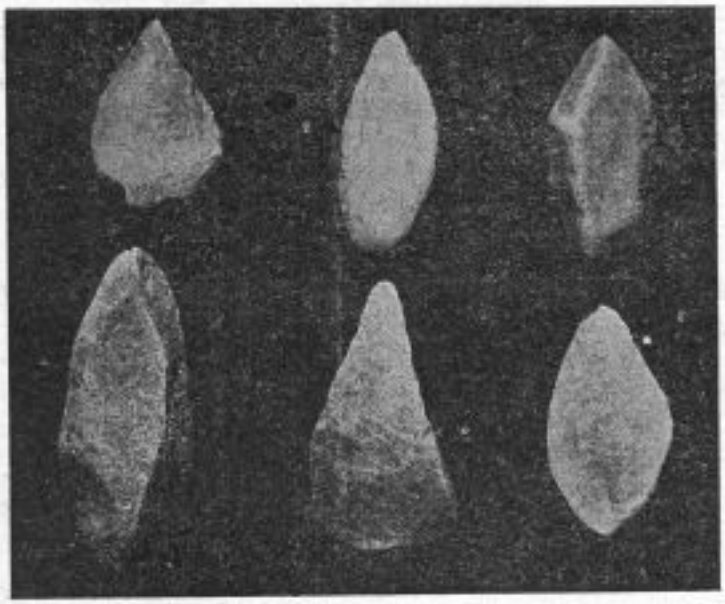

FOTO NÚM. 3

Fig.as 12 e 13.—Dous picos procedentes da Arca Grande e de feitío non señalado deica agora.

Por último, as figuras 14 e 15 amostran duas machadas amigdaloides, análogas a outras recollidas nas estazóns asturienses portuguesas e guardesas. Teñen a talla bifacial das améndoas *acheulenses*, e son consideradas do paleolítico inferior pol-o señor Afonso do Paço (1).

CONSIDERAZÓNS

O P. Jalhay parez ainda incrinado a considerar paleolítica a estazón de Camposancos do Dr. Fontes (2). Lamentamos non concordar co-a opinión do sabio jesuíta.

(2) Op. cit.ª pág. 7.

3) Broteria—Núm. de Nadal de 1929. Notas bibliográficas.

O material que mais abonda n-ista estazón son as machadas de abano, que tamén se presentan con fartura nas estazóns *asturienses* miñotas e na citania romanizada do Trega.

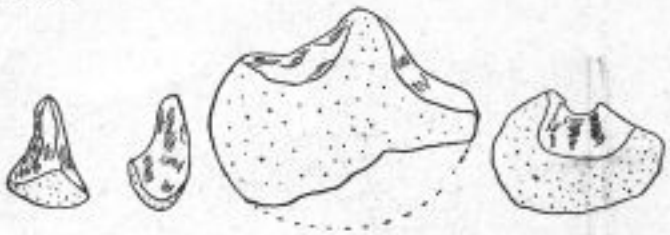

FIGS. 2, 3 E 4

Non podemos ademitir, sin violenza, mistura nin supervivenza de industrias, sobre todo prâ citania, e mais si engadimos que o distinto arqueólogo señor Mergelina, director das escavazóns n-aquela citania achóu na dita estazón de Saa (Camposancos), en un acobillo, duas machadas do mesmo tipo, con cerámica romana.

Isto, i-a presencia d-istes instrumentos nos mesmos niveis que o moviliario *hallstatiano* de Trega, son

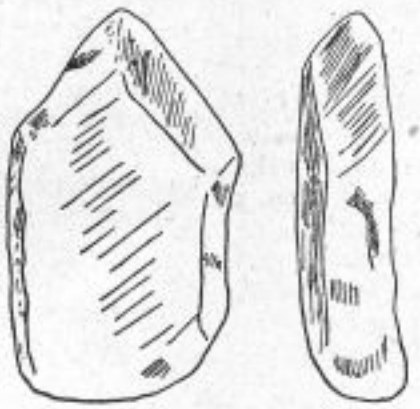

FIG. 7

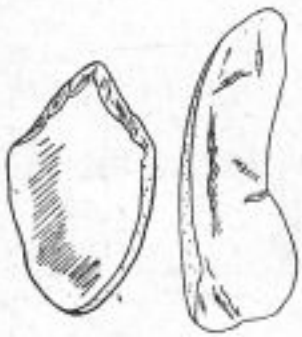

FIGS. 6 E 8

as únecas afirmazóns que poden facerse deica agora.

Non negamos que algúns útеis de Camposancos — os menos — presentan (como os de Funchidos, Sete Camiños i-outras estazóns gardesas desviadas do mar) un bó patinado e forte sabor paleolítico, mais inda respeito a istes xulgamos prematuro manifestarnos.

Craro está que si referimos istes instrumentos ô *asturiense*, toupamos co-a mesma dificultá, mais o *asturiense* é unha etapa preneolítica, e, por tanto, mais doado facer sobrevivir suas formas paralelamente âs industrias dos metales. Di Dechelette (1): «En moitos puntos os instrumentos de pedra ficaron en uso despois da introduzón das armas de cobre e de bronce. O metal non estaba â man de xentes de toda condizón i-os menos afortunados deberon pedir moitas veces ô antigo procedimento do silex, un utillaxe económico».

FIG. 5

Na devandita citania tamén apareceron típicos picos *asturienses* que se conservan no Museu da Sociedade «Pro - Monte» de A Guardia.

É digno de nota que nos mais importantes xacimentos *asturienses* ô ar libre aparez mistura de paleolico. Siñálase en Ciriego (Santander). En Ancora apareceron varios instrumentos (2). Na

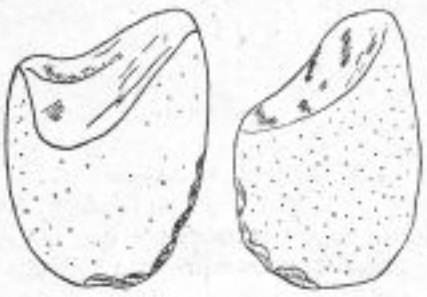

FIGS. 9 E 10

(1) Dechelette, M. d'A. Tomo II póx. 124.
(2) Ruy de Serpa-Pinto.—«O Asturiense en Portugal».

estazón de Areosa-Viana foi siñalado pol-o seu descubridor Abel Viana (1).

E derradeiramente o Sr. Afonso do Paço, culto arqueólogo portugués, descubriu a es-

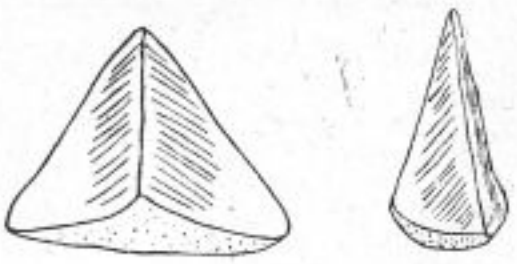

FIG. 11

tazón *asturiense* de Carreço, nà que recolleu úteis paleolíticos bastantes a separar n-un folleto a estazón *paleolítica* anunciando un novo traballo sobre a *asturiense* (2).

Nas estazóns guardesas abundan as pezas reputadas paleolíticas pol-os devanditos señores. Xa o P. Jalhay apuntou a posibilidá de que fose *musteriense* unha peza da estazón dos Muíños (A Guardia), por él descoberta (3). No meu dito traballo sobre as estazóns guardesas (4) describín varios instrumentos de facies paleolítica, e taes son tamén os das figuras 14 e 15 do presente, de que xa fixen referenza.

FIG. 12

¿Non é moita coincidenza que o *asturiense* nas estazóns epigeas preséntese sempre con mistura de *paleolítico*?

(1) Abel Viana.—«A estação *Asturiense* de Areosa. Viana do Castelo». Separata de *Portucale*, Vol. II.

(2) A. do Paço.—«Estação paleolítica de Carreço». Separata da revista Broteria, Setembro 1929.

(3) E. Jalhay.—«La Estación Asturiense de La Guardia». Número 179 do B. C. M. de Ourense, páx. 188.

(4) M. F. C.—Op. citada.

Soiamente pol-o método tipolóxico podemos separar o material paleolítico, o que non-os parez bastante pra sentar afirmazóns. O grado de patinado nada nos dí, porque os que semellan mais vellos e mais traballados son os que foron mais comestos pol-o mar.

En Camposancos, Funchidos i-outras estazóns gardesas desviadas do mar, a pátina dá ôs ouxetos unha côr amarelada que non se vé nos da beiramar.

FIG. 13

Lembremos a Dechelette (1) quen dí: «Ista roca (a cuarcita) non sendo susceptible d-unha talla tan regular como o silex, o utillaxe dos xacimentos do Suloeste (de Franza) presenta a miudo un aspeito primitivo».

E Goury (2) dí falando da distribuzón do

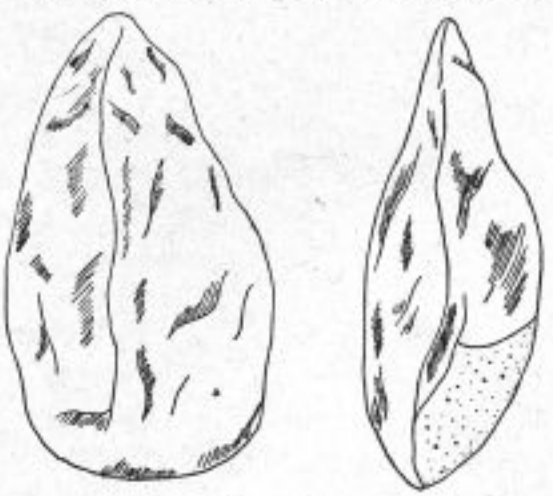

FIG. 14

azilíense i-outras industrias *mesolíticas*: «Despois, de eiquí e de alá, xacimentos, ainda pouco coñecidos, cuia facies industrial

(1) Dechelette.—«M. d'A.», Tomo I, páx. 85.

(2) G. Goury.—«Origine et evolution de l'Homme», páxina 326.

parez facer revivir culturas *paleolíticas* antigas».

¿Non sucederá algo semellante côs xacimentos *asturienses*?

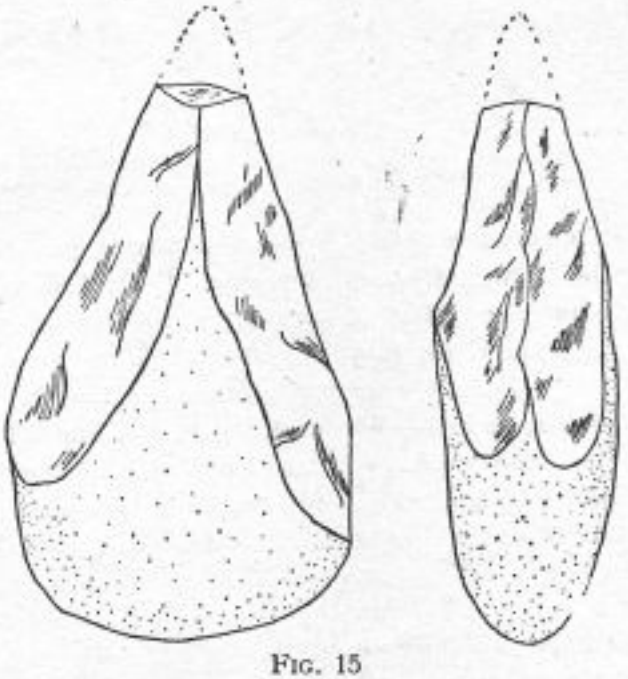

FIG. 15

Pra nós é noxento ademitir tan repetidas misturas.

Non é que neguemos o *paleotítico* en Galiza e Norte de Portugal. Estamos convencidos da sua existenza i-esperamos vel-o xurdir d'un momento pra outro na sua propia camada e con fauna carauterísteca. Entón si que podremos, por comparanza, separar o paleolítico —si é que o hay— nas estazóns *asturienses*.

Mentras tanto, coidamos millor esperar.

MANUEL FERNÁNDEZ COSTAS

Vigo-Marzal de 1930

LIBREDÓN E A SUA HISTORIA

POR J. CANEDO

Un sabio menos coñecido entre nós do que debera ser, o Profesor Dr. A. Amor Ruibal, encarregoume hai pouco que vise a historia da palabra *Libredón*, da que quixera tratar brevemente.

O Sr. Amor Ruibal indicaba as múltiples oscilaciós reinantes no latín medieval: *Libredón* de *Liberum donum*, *Liber-domnus* (por *dominus*), *Libero-domno*, etc. posibeles dentro da fase latina, e que tivo ocasión de impugnar oportunamente. Interpretaba «*Libredón*, por *Llwybr-dunum* en significación de Castro o pueblo del Castro (a la letra, Castro de los caminos). El *dunum* es la palabra celta bien conocida y usual en varias denominaciones de lugar. *Llwybr* es, en welsch, camino frecuentado, o lugar asendereado».

A miña opinión personal é qu'o nome *Libredón* foi traguido pol-os celtas a Galiza en tempos prerromanos. Pol-o seu sinificado e composición sintáctica, é céltigo, pois nunca se podía chegar a unha tal formación nos idiomas itálicos, anque *Liber* fose común a iles, identificado co deus Pan.

Si asentamos agora a forma original céltiga de *Libredón*, teremos *Liber-dūnum* por **Libero-dūno-n* co sinificado de «castro, fortificación, castillo de Liber». Está localizado actualmente en *Liverdun*, dep. Meurthe-et-Moselle, arrond. Toul. cantón Domèvre. *dunum* aparez en múltiples compostos toponímicos de natureza céltiga, como *Augustidunum* «*Augusti Montem*» (*gallica lingua montem vocari dunum*), *Lugdunum* «*Mons Lugdunus*» (*Lucu-dunos*), etc., etc. Ptol. 2, 2, 9 *dūnon*, en Irlanda, *Castrum Donum*, etcétera. Tácito, Ann. III, 43, siñala as sonadas escolas de *Augustodunum*, a antiga Bibractis, onde toda a mocedade galesa viña estudar (chamadas *escolae maenianae*).

O nome propio *Liber*, ocupándonos somentes dos tempos posteriores a comunidade italo-céltiga, podémolo ouservar nos casos seguintes: *Livré*, dep. Ille-et-Vilaine, arrond. Rennes, cantón Liffré; *Libry*, dep. Calvados, arrond. Bayeux, cantón Caumont. *Corp. Inscr. Lat.* XII, 593: *Libero patri* (Nimes) 3078: *Deo Libero patr*[*i*] *Severus Secundin*[*i*] *fIlius f*, etc. *Liber pater* (Saint-Jean-de-Garguier en Géménos). Na Italia, prov. de Milán, distr. Lodi, eisiste o lugar *Livraga* de **Liberi-āca* de M. Liberius.

O latín *Liber*, «deus da vegetación, da procreación, da plantación» e o osco gen. *Lúvfrēis* «*Liberi*», tiveron puntos de comunidade originalmente co-as formas céltigas mencionadas. Cf. tamén Servius, in *Georg.* I, 7: «*Quamuis Sabini Cererem Panen appellent, Liberum Lebasium*».

«La divinidad pre-aria *Liber* —dí o señor Amor Ruibal— como otras muchas griegas y latinas, vino ciertamente a través del Panteón romano, identificada con el dios Pan, a

dar múltiples compuestos latino-célticos; pero eso no es aplicable a palabras anteriores a la invasión romana, como es sin duda la de que se trata». Com'esto refírese â comunidade italo-céltiga, respecto a *Líber*, prescindiremos por agora d'elo pra espricarmos os casos enantes indicados, já que estes, nos lugares en que s'amostran, son debidos â invasión céltiga tamén.

Agora, tocante ao gaélico *llwybr* «path, track», dime o Prof. Pokorny: «llwybr geht in einen urkelt, **lebor* zurück, altir. **lebor* «lang».

Berlín-Agosto, 1930.

D A A L E M A Ñ A

POR VICENTE RISCO

I.—A VIAXE.

(Proseguimento)

De todos geitos compre marchar. Jantamos no cómodo e fresco comedor do Hotel, caldo, figado fritído, me non lembro que mais, compota, queixo e café, e despois de consumir estas especies do País Basco, alongamol-a sobremesa deica a hora do tren, gozando d'estarnos quedos e en paz.

O Luis Temes veu conmigo deica Bayona. Na gare d'Hendaya, vin a primeira muller pintada: dous lunares na meixela esquerda, sobre rosa. O meu cofre faime pagar 14 francos d'esceso de peso.

De camiño, vemos St. Jean de Luz, Bidart (*Ayer enterraron a Charles Mau'eon—en el pequeño cementerio de Bidart—Iban las mozas y los mozos de Arbonne—Y los marineros del mar*), Biarritz. As casas bascas sìguen en gran variedade deica Bayona, e a boina deica Burdeos. Ata Bayona, a liña está eleitrificada; o tren detense moi pouco, e dende Bayona colle moita velocidade. No meu departamento van dous señores: un moi polido, de fatelo gris, colo de pajarita, puños almidoados e antiparras, con seguranza engiñeiro, non podía ser outra cousa; outro tipo de francés basto.

A peisage cámbea dende Bayona: longos piñeirais, sobreiros, touza con carballos, moito toxo. Dempois unha gran chaira con piñeiros: as Landas. Unha herba aeriforme com'unha polvoriña, que semella pelo de lobo. Vacas pintas, en branco e negro ou en branco e bermello. A gente ara con bois. Casas grises, moitas de madeira, baixas. Aldeias pequenas, algunhas con eireja con torre de chapitel agudo.

As casas dos garda-agullas teñen pretensiós aldeans: todas standard, por suposto. E teñen unha hortiña semellante â de Mr Boivin, chamado Boileau, o amigo e compañeiro d'oficiña do burgués Mr. Patisot.

Por fin, Burdeos. Eiquí estou un pouco na miña terra: eiquí naceu un dos meus abós. Gran estación ond'o tren para perto d'unha hora. Baixei pôr un telegrama e mercar uns sandwichs pr'a cea. Paseei pol-o andén: canseime, e volvín rubir ao tren. Entrou un señor ben fardado: pantalón, chaleque, chaqueta e gabán, todo do mesmo pano a cadriños miudos castano craro, fita bermella da Legión d'Honor, boina, luvas brancas, boa mala de coiro, anteollos, cara rasurada. Tirou gabán e chaqueta e ficou en jersey, tirou o cabo, os zapatos, puxo unhas zapatillas

sacou unha petaca, e un jornal, alcendeu un pito e púxose a leer. Despois colleu unha manta e unha almofada e deitouse ao longo do asento. Eu fun escribindo na mesiña ata que cansei. Despois comín os sandwichs; despois tírei a chaqueta e os zapatos, corrín as cortinas, apaguei as luces, deiteime debaixo da miña manta, e...

Acordei perto d'Orleans. Imos pol-a gran chaira *à perte de vue*. Despois d'Orleans, la-

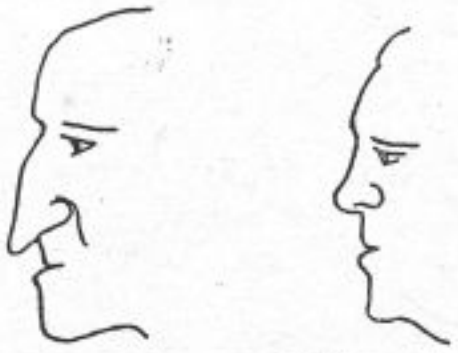

Perfil basco leptoprosopo

Perfil basco teutonoide

veime e púxeme en traje de día. Despois lembro somentes a linda peisage d'Etampes, e a primeira máquina agrícola.

PARIS

Ninguén m'agardaba no Quai-d'Orsay. Cecais debera ouservar, en ousequio dos pasmós, que rubín pol-a escada giradoira, que por certo ten tanta sona, qu'en Berlín, ond'hai varias, ouvín falar d'ela. Ben. Entón fun â oficiña d'información perguntar por un Hotel. Había alí un probe portugués a quen non entendía ninguén; naturalmente, ofrecinme dintérprete: o probe home precuraba un tren pra Hendaya, que non había deica a noite. Desolouse todo. Pergunteille se tiña diñeiro pra jantar, díxome que sí. Entón, despois de m'informar eu, agarrei carteira, maletín e manta, e fun onde me dixeran, alí perto, Hotel des Etrangers, rue de Beaune. Ja no portal, vín qu'era cousa ruín, mais por non andar cos chismes âs costas, pedín unha habitación pra esta noite, e alí deixei quedar todo.

Era domingo, e había qu'ir â misa. As ruas desertas. Unha campáa soaba perto, e guiado por ela fun pol-a rue Bonaparte, dar a *Saint Germain des Prés*. Eireja c'uns cantos séculos d'historía enriba. Moita gente, gran suizo, Conserge de frac, con cadea ao pescozo, cara moi imitante â d'un amigo meu de Pontevedra, misa moi ben cantada no coro e outra rezada no fondo do ouso románico, colecta no ofertorio.

Despois fun almorzar alí de frente, na esquina do Boulevard Saint Germain, no *Café des deux Magots*. Logo, seguín todo o Boulevard deica o cabo; pasei por diante da Sociedade de Geografía, ond'había anunciado pra aquil serán, cultos mormons, e unha conferencia da *Loge unie des Theosophes*. Os mormons levan un nome simbólico: *Les Saints des Dermiers Jours*. Simbólico e cecais profeteco: quen sabe s'os crentes en Cristo non seremos de certo os Santos dos Derradeiros Dias! Cheguei ao *quai* e â Ponte Solferino, paseino entrei no Jardín das Tullerías, avistei o obelisco de Luxor, e entón atopeime na Praza da Concordia.

Tan de tarxeta postal, tan de Portfolio de *El Imparcial* e tan d'ilustración de *La Ilustración española y americana*, que francamente, comprendo que Don Benito Fernández Alonso s'entretivera, con gran indignación d'Eduardo del Palacio, en decirlle chistes en galego a un vendedor de postais...

Din a volta. Na Ponte Solferino, perguntei onde caía o Boulevard Malesherbes. No Boulevard Malesherbes está o Consulado de Hespaña, e no Consulado de Hespaña, está García Miranda, ademais eu dera na casa as señas do Consulado de Hespaña pra que m'escribiran; arestora debía ter alí algunha carta. Dixéronme que na Madeleine, e aló volvín. Andiven todo o Boulevard Malesherves, deica o 165. Pechado. Chamei, e saíu un porteiro que semella francés e é hespañol: García Miranda iña en Madrí; cecais chegaría

hoxe, cecais mañá; ata mañá â unha, non pode saber s'eu teño cartas. A casa do García Miranda, nona sabe...

Despois d'esta ducha, din a volta. París encomenzaba a resultarme nemigo e revoltante a mìn, que tanto tempo vivía da sua sustanza.

Tiña que maldicer d'iste movemento d'autos, que fan tan arriscado o cruzar unha rúa, que se pode dicir qu'en cada cruce joga un a vida. Hai moitos autos moitos, moitos, moitos, infinitos, e a gente da pé anda a fugir d'iles espavorida. A sensación é talmente de qu'os autos andan â caza do transeunte, de que se botan atergo enriba d'ill qu'o persiguen, qu'o acosan. Já o Temes me dixéra que empeza a preocupar seriamente iste trafego, que París já non pode conter tanta gente: é meirande o contido qu'o continente, e o número de disgracias, arripiante. Despois o cheiro da gasolina, que por eixempro nos quais da Sena, é por tempos afogador.

Voltei por fin ao Boulevard Saint Germain, e fun jantar a un restaurant que se chama *Auberge belge*. Comín ben: ovos, jamón, cerveza... Estaba canso, e case me puña medo botarme de novo a andar. Determiñei de non surtir hoxe da Rive Gauche. Fun tomar café nos *deux Magots*. Case todol-os qu'ali había eran estrangeiros: falaban alemán, inglés, probabremente idiomas slavos. Volvín pasear: vin surtir da Sociedade de Geografía un tipo estupendo, cuto, de longas guedellas grises pol-os hombreiros e barba deic'a cintura, na man un imenso chapeu. Non sei porqué, pensei se non sería Stanisles de Guatía, cuio nome vira no anuncio d'unha conferencia. Vin de longe a torre Eiffel, *guitare du ciel, dont 'a telegraphie sans fil attire les mots com'un rosier les abeïles*, e as torres de Notre Dame. Vin librarías, mais era domingo e estaba todo pechado. Na esquina da rue Bonaparte, habia tres cristaleiras con cadros modernos d'ises qu'aínda qu'un queira lle non quedan a un na cabeza. Percorrín a rue d'Abbaye, a rue Jacob, todol-os cais d'esta banda da sena. Quai Malaquais, Quai Voltaire, etc, e alí andiven ollando libros nos postos. Cheguei a ter unha calambre n-un pé. En fin, na mais espantosa soedade, sen me poder sentar sen que me custara cartos, sen sabel-a hora qu'era—porque podíame ir sentar da outra banda, no Jardín das Tullerías, mais se me deixo estar alló, perdo o tino do tempo, e ademais, pode chegar a medrar tanto iste espantoso movemento, que despois me non estreva a pasar—decidín ir pra o Hotel.

Cheguei, e francamente, aquil longo *couloir* do portal semelloume sospeitoso. Leváronme â habitación: escura, alfombrada de vello, c'un vello sofá e un leito e todal-as cousas d'un lujo deslocido, coma se foran mercadas de vello, usadas, sudadas, co pó incrustado a forza de pasar anos no sitio, algo dino das mais fedentas páginas de Zola e de Huysmanns, no meio das suas pretensiós. Dixén tranquiamente qu'eu alí non durmía, paguei, collin equipage, e fun en procura d'outro hotel. O serán rendía pra todo: aínda había sol pra unha hora ou duas. Na rue de l'Université, dìn c'un Hotel de l'Intendence de bon tipo, e mozo de frac; hall elegante, relativamente e longo mostrador. Surtiume unha Mademoiselle alta elegante, de loito, moi fina, c'unha fermosa face páleda, moi espirtual ao parecer. Rubeume no ascensor a unha *mansarde*, mais crara, limpa, con duas feestras, mobles case novos. Eiquí pod'un quedar. Escribín duas ou tres cartas, descansei un pedazo, baixei, deixei as cartas no comptoir, e fun tomar un bock no Boulevard Saint Germain. Eran as seis menos carto. Demorei alí deica as sete e meia, vendo pasar gente e autos e mais autos, e manifecos autobuses; fun logo cear ao Auberge belge, e despois â Sociedade de Geografía ouvir unha conferencia teosófica.

O salón cheo. O confrenciante, un señor de barba e lentes, un francés común, que dixo as mesmas cousas que din todol-os folletos de propaganda teosófica. Despois da confrencia

vin que dediante da tríbuna había duas mesas onde vendían libros teosóficos sen importancía. N-unha d'elas había unha señora e dous homes. Un d'istes era un rapaz ainda novo, loiro e guapo, de tipo moi distinto e elegante e aspeuto sorridente e simpático, mais campeón de tennis que téosofo. A' min fixome moitos cumplidos, todo pra me dar unha folla de propaganda da *Loge unie des Theosophes*. *Na outra mesa había cinco señoras moi emprifolladas, unha d'elas outa e guapa, sorte de beatas da boa sociedade. Tamén alí unha señora vella e recomposta, bastante simpática me sonríu e falou moi cumprideira. Merquei por dous francos un *Bhagavad Gita*, tradución d'Emile Burnouf, que non foi mala feira de todo.

Tomei outro café nos deux Magots, e funme deitar tristeiramente, na miña pequena cama de metal, na miña mansarda.

Cando baixei pra o outro día, lús, pol-a escaleira de caracol ao hall do hotel, eran as déz. Quixen ir vel-o Museu Guimet, e efeitívamente, asegún as istruciós que me deron no hotel, fun pol-a rue Bac ao Quai-d'Orsay, e seguindo todol-os cais da Sena ata a Pon e de Jena, paseino—e já non quero dicir con cantos traballos e perigos tod'iste camiño—e atopeime nos fermosos jardís do Trocadero, cheo de señoras e de nenos. Com'as señoras visten todas ben, e os nenos son case todos fermosos e ben coidados, resu'ta que toda semella gente *bien*. De frente tiña a to re Eiffel e a gran avenida; mais aquelo todo era cousa já vista, coñecida, repetida e sabida de carretilla, que já daba noxo. Pode qu'a decadenza indubidábele de París na consideración da gente, penda en que já o viron todos, o que non na realidade, nas guías e nos albums. D'iste geito, já non hai quen ature istes moimentos que ainda hai vint'anos eran pasmo do mundo; París chegou a causar na gente a fatiga da repetición costante e reiterada e insistida; chegou â vulgaridade; esta parte, que sen dúbida é a mais moimental perdeu toda importancea, porque non pode solprender a ninguén. E asi con todal-as outras cousas: París fartou ao mundo. Foi se cadra a millor cociña ideológica, artisteca e literaría, mais arestora os estómegos requiren outra mantenza mais ordinaria, e París já non entende de platos fortes e sigue abusando das especias.

Semella que por eiquí non hai tantos autos: en troques levan mais presa os que andan. A circulación en París non está ben orgaizada. A gente da pé anda toda c'un medo cerval: desencaixan os ollos mirando pra os coches qu'os veñen perseguindo asañadamente, e corren coma coellos. O dito: é unha verdadeira caza. As veces aparez un señor moi teso, moi *yo me lo soy*, afeito ao trafego da gran cibdade, que dispreciando o perigo, bótase de valente, e pasa moi dino, adispacio, dono de sí e dono da situación, ollando sereo pra un lado e pra outro, ao seu paso, sorteando os autos con estraordinaria abelencia, con aguda vista e cálculo maravilloso; já pasou os dous tercios da rúa: de súpeto todo aquil severo continente e familiar naturalidade fugeu n-un espertigo de pánico, e o señor bota a correr espavorido e gana desatentado a asera, onde para, páleldo de terror, pra recobral-o respiro e normalizal-o bater do curazón anguniado. Salvou a vida por miragre. Canto cadíaco ten qu'haber en París!

Gustoume a rue Tokío, e sobre todo as ruas curtas e solitarias, de pazos, que dan a ela; por elas non andan autos. De qu'atopei a praza de Jena, fun ao Museu Guimet, mais com'era lús, estaba pechado. Valat'o diaño! Tomei un café alí perto, me non lembro do sitio e din volta outra vez â Rive Gauche. N-unha parada d'autobuses, farto já de cruzar ruas por camiños marcados con cravos prateados, custandome mais traballo qu'aos Israelitas pasal-o Mar Roxo, determiñei de coller un pra ir â Madanela, onde vin n-un mapa que surtía un tram pol-o Boulevard Malesherbes; mais un señor qu'alí estaba agardando, convenceume de que non valía a

pena pol-a distancia qu'había, e de que no autobus tardaría mais. Enton voltei outra vez ao Jardín das Tullerías, Praza da Concordía e rue Royale e por fin collín o tram atras da eireja. Mais en lugar de seguir pol-o Boulevard Malesherbes, o tram colleu pol-a rue Villars. Baixei na place Pereyre, mais tíven despois que seguir unha gran rúa tranquía, que me levou já perto do Consulado.

No consulado hai, â dereita do andadeiro, unha sala d'espera con gente agardando: obreiros, vellas, señoras mais ou menos equivocas; no andadeiro, unha mesa atrás da que se repantiga o porteiro con certa importancia, manifecamente hespañol, e atrás d'íl, a porta de cristais d'unha oficiña estilo moderno con va'ados de cristal e ventanuxos coma nos Bancos. Hoxe, o negocio impón a sua pauta en todo; a finanza domiña â politeca e a Banca ofrece o modelo que sumisamente arremedan as oficiñas púbricas. Tamén isto é marxismo.

O porteiro, que fala do Cónsul chamándolle co-esa encantadora familiaridade hespañola—que nonos decatamos de canto val—Don Fulano, di que García Miranda aínda non chegou, e logo colle un ficheiro onde s'apretuxan sobres de todas castas e coores, tarxetas postais e outros papelorios, e non atopa nada pra min.

Pra que falar do meu desalento ao atoparme sen ninguén en París, sen novas da casa, sen saber s'o Martínez Santa O'alla estaría ou non en Bonn, se terei ou non onde meterme en Berlín, s'isto polo visto non ten intrés social? En todo caso, canto millor non estaría eu baixo d'un carballo na Pereira ou baixo d'un castiñeiro en Celeirón, que non no tram que me trouxo pol-o Boulevard Malesherves car'a Madanela, todo envolto n-unha nube de mouros pensamentos!

Voltei pol-a rue Solferino ao Bulevard Saint Germain. Aquelo já me parez a miña casa. Ja me parez que levo anos en París; as horas renden coma non hai, e os dias non se van nunca. Comín uns sandwichs e bebín cerveja n-un café, e funme meter no Hotel. Tiña que recoller o baúl na estación d'Orleans, e mercar uns poucos marcos. No Hotel encarregáronse do baúl; mail-os marcos, já estaban os Bancos pechados, porque pasaban das tres. Boteime no leito un pedazo; despois baixei e estiven sentado no hall. Aínda tiña tempo de ver Notre Dame.

Entón fun pol-a rue Jacob, e logo pol-a rue Bonaparte, e parei diante da libraría Povolovsky. Todol-os novos coñecen, pol-o menos d'ouvir falar, esta libraría. Poucas cousas haberá que teñan o intrés e a sugestión qu'as cristaleiras da libraría Povolovsky. Dous cadros d'un pintor de nome raro que con vergonza, nen coñezo nen lembro: uns cabalos que semellan calquera cousa. Toda caste de libros d'avanguarda, coas suas cobertas de cartel, coas suas letras que cada unha leva tanta tinta com'unha página inteira; libros d'arte judeu, chinos, japonés, egipcio, malayo, bantu, polinesio; literaturas novas ou exóticas. E por riba de todo, os libros slavos. Esa sugestión d'unha portada ininteligibéle n-ausoluto, mais exótica, menos adoitada e familiar qu'un libro chino ou tibetano. E aínda mais: as fermosas, as sabias letras rusas, de tan refiñada estética coma poden ser os alfabetos orientais. Eu non sei s'os bolchevikes non chegarán, no seu cego afán de novedade, a suprimil-o alfabeto ciriliún, esa obra de mestre dos Apóstolos do mundo slavo, que é o mais perfeito dos alfabetos ocidentais. Capaces son d'iso, co-a xenreira que lle teñen ao pasado, e seica já se tratóu de consumar ise malfeito. S'o fan, causarán a Rusia o mais tremendo mal que lle podian causar. A libraría Povolovsky reconcilia a un co-a arte nova. Era cousa de vir dend'Ourense somentes pra vela, e mais aínda, vir c'unha camioneta, carregala de libros, e dar volta.

Ben. Seguín ao Quai Contí, pasei a Sena pol-a Pont Neuf e atopeime na Cite, Quai

des Orfevres. Aínda me metín por alí ata que aboquei no Parvis de Notre Dame.

Cousa tamén coñecida, mais iste é outro cantar.

Puidenme encher por espazo d'unha hora de beleza ojival, que contén a y-alma da verdadeira Europa. O ojival é arquiteitura vivente, que semella medrar, mais que por obra d'homes, por unha forza interior a un tempo vegetal e estraordinariamente espirtual. Vegetal e espirtual non son pra min, enténdase ben, termos contrapostos; a espirtualidade das formas vegetais é pra min cousa que s'enxerga de seu e pol-o tanto indiscutíbele. Non abonda ademais—proba indireita — nen a físeco-químeca, nen a forza vital, nen a energía trófica, nen ningunha cousa d'esas, pr'esprical-a elegante delicadeza d'un fento: a cencia non esprica a forma, a qual fica en troques espricada ademitindo a infusión espirtual do arquetipo no ser, cecais coma tendeza vital a realizar—cada ser individual—unha forma límite. A forma aparecería d'iste geito coma perfeizón da vida: a vida é potenza en evolución, e a forma é acto, coma se dixeramos, pois non é esta a espresión mais certeira, aínda no intre, o úneco doado. Imos un pouco mais adiante: a forma—esta forma—é pra iste fento qu'eiquí está, un fin, e cecais o úneco fin... Din que no home, a y-alma é a forma—sustancial—do corpo; mais esta forma é unha forma interior, invisibele; namentras que na planta a y-alma está se cadra na forma exterior e visíbele. Nada d'isto se pode tomar no seu senso literal, mais a min seméllame craro d'abondo. E ademais coido que diste geito, ficarían espricadas tamén a arte e a estética en geral, que viría ser algo com'a intuición da forma—e a fruición da forma.

Ora: eiquí, diante de Notre Dame de París, convén ouservar qu'eu son d'un pobo románico qu'endejamais comprendeu ben o ojival, de modo e de maneira, qu'o trabucamento é moito mais que posibele. Poise, a min estame parecendo arestora, qu'esto non foi feito, non pudo ser feito juntando pezas arredadas, pondo as pedras pouco e pouco, unha enriba da outra, traballosamente labradas unha por unha; o que m'está dando a min nos ollos arestora, é a ruskiniana lámpada da vida.

Se vou ver as esculturas, compre dicir que hai mais luz auroral d'abrente, mais ledo e podente genio, mais verdade, vida e grandeza nas do noso Pórtico da Gloria. Lembrando a rexa e sabia suntuosidade compostelán, o noso poema d'esprito petrificado, os portais de Notre Dame semellan cousa afeminada, doce e decadente. Non teño tempo nen pra inicial-o soletreo dos símbolos, dos que hai ademais unha versión esotérica que lê n-iles o texto inteiro das vedadas cencias.

Mais non é precisamente nas esculturas onde vexo alumar a lámpada da vida; é aínda na parte meramente arquiteitónica das columnatas e das fenestras e dos contrafortes, n-esta geometría vivíficada e redimida da sua esquemática miseria de conceición de delineante; porqu'esta geometría áchase no paso e no esforzo subrime de se trocar en curva vital sen equación doada; áchase no primeiro pulo de rebelión contra Euclides, non en precura da hipergeometría, nen d'espazos nen dimensiós trascendentes, senon d'algo semellante a copar a escola... Emporiso, sabemos perfeitamente que todo eiquí responde non somentes a cálculo e a figura de compás e esquadra, senon tamén a un esquema simbólico compricado, mais fácile, craro e armónico, coma tamén con seguranza responde a natureza, somentes que no que toca â natureza, aínda non atopamos ise esquema... Eiquí tocamos no misteiro masónico da arte medieval, cecais fora do alcance dos masós modernos, aleixados do templo.

A todo esto, o sol vai baixando, e agora fire â Cité d'un maravilloso incendio de luz. Vólvense d'ouro ardente as fenestras todas do oucidente, e a gran rosa de Notre Dame, en momentánea realización alquímica. Aló nas pontes da Sena pasan os autos envoltos

n-unha gran poeira d'ouro. O sol de frente cega, baixo dos arbres, e o serán ten un cheiro fresco e sotil. Diante d'iste lumioso final de día a gran orquesta, d'esta magia de coor que viste a París, o peso de dous dias inteiros de tristura e canseira qu'encollía o curazón, desfaise na leda lumiosidade, e o curazón ceibe chouta e canta e bate as áas n-unha súpeta ledicia e n-un enlevamento miragreiro: tod'o meu corpo está traspasado de luz e iste solpôr soberbamente fermoso pintou o arco da vella nas negruras da miña y-alma.

Volvendo pol-o Quai des Orfévres, co sol de frente, voltaban a min tantos dias idos que tíveron unha hora igual a esta n-esta mesma hora, hora fresca das tardes de vrau en qu'o sol dá d'esguello nos arbres e cheira a jardín, e os nosos pés pisan area de jardín, e acenan espranzas no volta da estrada. E n-un istante, de que saín do Parvis de Notre Dame deica chegar ao Pont Neuf, vivín de novo todol-os dias aqueles logarítmecamente, coma nos soños.

Ceei no hotel: déronme ollomol e carne d'esa cortada. Despois, encarreguei que me chamaran âs seis e meia, e que me tiveran un taxi, paguei e fun ao café des deux Magots, onde tomei café. Estaba cheo: na terraza, estrangeiros; dentro, rapaces novos iguais aos de todas partes.

Hai já no mundo un tipo uniforme de rapaz novo, non desagradábel, pero insulso, que na Hespaña, gracias â americanización da face masculina obra da Gillette, e â decadenza do almidón, se non difrenza moito do tipo dos señores vellos; mais eiquí o contraste é moi forte: a generación dos vellos franceses que pasan dos cincuenta anos semella ser outro pobo difrente do que forman os de trínta pra baixo. Tanto colo de pajarita, tanto clavillo na cravata de nó feito na frábica, tanta barba, tanto cabelo con carreira, tanto chaquet, tanta roupa de corte antígo... Son com'os señores d'Ourense d'enantes da guerra de Cuba. Ademais, avéllanse moito mais. Hainos de tipo moderno e elegante, pero un pouco recomposto, e ademais, case todos conservan os bigotes pol-o menos,e moitos as barbas. E da outra banda, os rapaces novos, que todos semella, eiquí e alá, que se visten en tendas de roupas feitas, todos de colo brando, todos rasurados, todos penteados pra trás. Tipo standard, roupa standard, mentalidade standard.

Por fin viñenme ao Hotel. Durmin pouco e mal. Ouvín dal-as seis; âs seis e meia viñéronme chamar. Prepareime e baixei pol-a escada de caracol. Ja estaba ali o taxi, carregaron, e á la gare du Nord... Ruas e ruas sen gente, luz de mañán nebracenta, fresco e sono.

CAR'ALEMAÑA.

Arranjado todo na estación longa, grande e porca, fun precurar aló no cabo o meu tram, e metínme n-un bó coche de segunda, con tornos pr'os abrigos, e letreiros en francés e alemán: *Nicht hinauslehnen!—Ne pas se pencher au dehors!* Rube un alemán de tipo ordinario. Despois, mais gente. E podo ouvir a pirmeira frase en alemán: Un dos que ruben busca unha plaza, e o alemán responde:

—*Es ist besetzt!*

Arrancamos, e deixando París, por antre raíles, ringlas de wagós e toda sorte de ferrollos, emprincipiamos a correr pol-os prados e leiras estesos pol-a chaira, pol-os bosques onde nos metiamos âs veces, por antre verdes pasteiros con vacas pintas, negras ou bermellas, por diante de casas mais rústicas e meirandes que no W, cada unha con duas chamineias no cumio do tellado, unha de cada lado, por diante de gente que traballaba a terra con cabalos percherons... Eu iba meio adormentado. Lembro confusamente Saint Quentín, e a chegada d'un francés que viña vel-os pasaportes. Despois já non foi topenear, senon durmir afeito, ata qu'acordei na fronteira belga.

Rubiron duas vellas con tipo inteiramente de peisanas. Levaban seus correspondentes cachanitos, que coma moitos que se ven en París, caxeque pretendían ser de moda. Eran dous cestos culeiros do grandor d'unha testa de muller, co cú hemisférico e tinguidos de negro. Despois levaban abrigos deica os pés, mais no wagón sacáronos e ficaron c'uns jerseys de punto un pouco folgados. Logo zugaron laranjas, e a y-auga escoáballes pol-o papo e pol-os dedos. Co-elas iban dous señores de millor tipo qu'elas, señores vellos de vila, un pouco menos apaisanados. Falaban francés e semellaban boa gente. De súpeto anunciaron o paso pol-a alfándega belga. Todos apresa, baixamol-as malas, deitámolas nos asentos e abrímolas... Apareceu unha sorte de carabiñeiro outo, moreno, d'ollos craros e bigote rojo, d'uniforme gris e un outo chacó de gran bisera. Moi simpático e moi fino. Non fixo mais que ollar ou faguer qu'ollaba por encima:

—*Rien à declarer?*

—*Rien.*

Saudou militarmente, e foise. No pasillo namentras, berraba un rapaz novo, guapo e simpático, algo que non se ll'entendía. Seica era pol-os pasaportes. Levaba un uniforme case negro. Démosll'os pasaportes, mirou, devolveu e sigueu berrando por alí adiante Todo cousa de segundos. O tren já volvía a andar.

Agora unha peisage linda, algo de cromo, con montes, casas típicas, lameiras con vaquiñas pintas, rios, pontes de ferro, pontillós rústicos, penedías. Todo inteiramente industrializado, mais amostrando esa alianza da tradición co progreso já ousservada no País Basco, coa conservación de todo o que é típico e diferencial, sen absurdos mimetismos, o qual indica a outa ideia de sí mesmos que teñen istes pobos, ideia na que pende a sua grandeza.

Logo Charleroi: frábicas e frábricas e mais frábicas; chemineias e carbón; ferrollos de todas castes e feitíos; aparellos estranos; enormes moreas d'escorias con aparellos enriba; todal-as fealdades do mundo, e ao longe agullas góticas e chapiteis; e d'iste geito tempo e tempo. Todo un longo camiño por varias estacións e de cote antre frábicas e ferrollos e de cote perfís ojivais no longe. Toda Bélgica debe ser d'iste geito. Vou remarcando a alianza da arte gótica cos ferrollos industriás, síntese das terras do Norte. Semellan as duas formas superpostas da y-alma d'unha raza loira e un pouco fría.

Ollemos e consideremos ben o *gótico* e o *industrial*—que tamén ten unha face caraiterísteca, e tamén é, en canto reportorio de formas, unha arte—son dous espritos—o espríto é ao millor a surface da y-alma—ou son un só? El hai unha verdadeira contraposizón formal, de feitío, antr'arte gótica—nun senso geral e en conjunto—e a máquina? Lembro certas gravuras e iluminuras medievais, góticas, qu'arestora non podo determiñar individualizadamente, repersentando en especial ruas de cibdades, nas que figuran unha chea d'aparellos e mecanismos, grúas mais ou menos rudimentares e por alí adiante, que con seguranza non desdín moito do qu'eu vin en Charleroi. Somentes co-as duas images unha a carón da outra poderíase indical-a miña ideia. E' moi posíbele ademais, e isto os qu'estuden a historia da técnica poderano dicir, que moitas das nosas maquinarias d'agora señan as descendentes direitas, as formas derradeiras d'evolución, de mecanismos já empregados na época gótica, sen que teñan esprimentado un cámbeo na sua esenza mecánica ou físeca. A min paréceme qu'isto tén unha importancia chave, na historia e na teoría da cultura. O que non quero é que sirva de justificación estética das máquinas o buscarlles un parentesco fidalgo co estílo ojival. Esaú e Jacob tamén naceron d'un parto.

Nas estacións belgas hai pouca gente, mais a que hai é leda, simpática e rideira, e non se ll'entende o que fala.

Ven logo un traieuto agrícola coa sua pei-

sage doce e un pouquiño amaneirada. E despois Liége, coma sempre, gótico e industrial. Na estación merquei uns sandwichs, pagando en francos franceses. Aínda nos leva tempo pasar Bélgica, e levaba unha fame adcecida.

As casas que vexo teñen todol-os tellados moi pinos coas consabidas duas chamineias, e fenestras de *croisée* pintadas de branco sobr'un fondo gris escuro. Hai algunha *mansarde*. No campo, lindos pazos, estilo *chateau*, con torres, hedras e jardís.

Alternan os traieutos agrícolas e os traieutos industriás. En moitas estaciós, o tren non para.

Agora ja non quedamos no departamento mais que tres alemás e mais eu. Os tres alemás son: o que rubeu en París e que ven de Lisboa; outro alto, bó mozo, típo señoril, moi ben fardado, persona fina, que leva un ollo tapado con seda negra; e outro de gafas con tipo d'infeliz, qu'asegún reza a sua mala, é o Dr. R. T. Van antr'iles falando, e eu non entendo nen tan xiquera unha verba.

Por fin chegamos a Herbestal, onde veñen recoller os pasaportes. Por certo qu'o meu devolvéronmo sen abrilo.

Imos entrar n-Alemaña. Entón, tod'o que hai en min de coitado de badoco, de provinciano, d'apoucado, de metido na casa, d'aconchegado nas faldras da camilla, d'indeciso, de desconfiado, de medrán, arrevólvese adentro do meu peito n-un pulo de protesta e d'espanto, e reméxeme as entranas e os humores todos, diante da friage do desconecido. No istante, desazcoume e avergonzoume pungente, esconsoladamente aquela revolta, aquil «non queros» do *homo rusticus* contra d'un tan singelo esprimento, que me viña matal-o goce da descoberta. Despoixas por fin, agradecinlle qu'inda que fora d'iste geito deentío, me lembrara a sua presenza. N-efeito: qu'iba ser de min, s'houbera perdido aquelo mais fondo, o millor, despois de todo, o non deshumanizado?

(Continuaráse)

OS HOMES, OS FEITOS, AS VERBAS

A ESPOSICION D'ARTE GEORGIAN E:N BERLIN.

Das esposiciós púbricas feitas en Berlín n-esta tempada — Esposición do vello Berlín, Esposición en lembranza do poeta Walter von den Vogelweide, etc.—cecais ningunha tan intresante com'a d'arte georgiana, aberta nos baixos do Museum für Völkerkunde II (antigo Kunstgewerbemuseum) pol-a Sociedade alemáa pra o estudo da Europa Oriental, e o Comisariado d'Educacsón popular da S. S. R. de Georgia. O seu principal intrés está en qu'ise pobo era eiquí— coma di o soado escritor Stefan Zweig— «vergoñentamente desconecido».

A Esposición contén obras dend'o século IV ao XVIII, d'arquiteitura, pintura mural, prata repujada, bordado e miniatura. Trátase case escrusivamente d'arte religiosa. As arquiteituras están presentadas en fotografías e deseños, e as pinturas murais en reproduciós a toda coor e do grandor dos originais. O Prof. Dr .Georg Tschubinaschwili escribeu unha introdución â Guia da Esposición na qual trai curiosa notizas en col da arte georgiá, e fai consideraciós tocantes â sua importancia pr'a historia da arte cristiá primitiva. Di que n-esta, unha das custiós mais controvertidas é a da formación da cúpula, e tocantes a isto, fala das casas labregas de Georgia, que teñen sobr'un espazo cadrado, coberta cupular, costruida en madeira. Na Esposizón hai deseños d'unha d'estas casas, que por certo amostra nas trabes com'adorno, a rosácea exagonal idéntica â dos nosos mobles e jugos de bois e o mesmo as entalladuras en triángulos e zig-zag.

Pol-a sua parte, Essad-Bey, n-unha breve noticia en *Die Literarische Welt*, di que a

arquiteitura georgiá é propiamente nacional e qu'as suas origes deberon en parte estar nos antigos templos transcaucásicos; qu'os templos cristiaos primitivos d'Italia Francia e Alemaña, teñen os seus paralelos incomprensibles nas eirejas de Georgia, o que fai matinar qu'a arte georgiá, pol-o camiño de Bizancio influiu na Europa.

Pois ben, non somentes puiden ouservar nas fotografias e deseños alí espostos, moitas semellanzas na ornamentación escultórica co-a dos estilos ditos visigóticos, asturián e mozárabe (entrelazos, grecos e palmetas) senon qu'atopei tres *arcos de ferradura* nas arcaturas da eireja do mosteiro de Nekressi, do século IV, dous d'eles unha miga apuntados, e o outro non, e outros dous na planta dos ouseos d'outra eireja do mesmo mosteiro de Nekressi (sec. VI-VII) e da de Gawasi (sec. VI) que é de cruz grega.

Os iconos de prata dourada, os vestidos e ornamentos das pinturas murais, teñen un ar moi bizantino. Solprendentes son sen dúbida os panos bordados, obras case todas dos séculos XVI, XVII e XVIII, nos que o tema do enterro de Cristo repítese varias veces, tendo sempre nas catro esquinas as figuras do Tetramorfo. As letras sirven a un tempo de leenda espricativa e de motivo ornamental, coma nos árabes. Son obras d'unha gran beleza.

Tamén as finas iluminuras de códices, algús moi pequenos, e d'unha escritura moi perfeita. As pinturas murais teñen ademais curiosos detalles d'indumentaria e de leenda.

Por non quereren ademitil-as conceicións spengl'erianas, os entendidos vólvense tarumba pra clasificaren e espricaren esta arte, tan nidiamente encaixada no circo cultural que Spengler chama *mágico*. E despoixas veñen con que se s'imita aos iconos bizantinos e ás miniaturas persas, formas todas fillas do mesmo esprito.

Esprito é o que sole faltar a esta cencia profesonal e malpocada.

V. R.

ANGEL AMOR RUIBAL.

Nós asóciase de todo curazón ao doo de Galiza pol-a morte do sabio autor de *Los Problemas modernos de la Filología comparada y Los problemas fundamentales de la Filosofía y del Dogma*. Filólogo, filósofo e teólogo, Amor Ruibal foi unha das figuras mais ricas e senlleiras da cencia galega; embora fose eiquí pouco coñecida a sua obra ingente arrodeouno de cote a ademiración respeitosa de todol-os que d'il ouviron falar. Sabíase que lle non puñan medo os cumes mais ergueitos do pensamento humán. Todo n-il iba envolto no misteiro da sua modestia Se non deixou feita obra especifecamente galega, sabíase qu'a preparaba, e de todos geitos, Galiza estaba orgulosa d'il, e con razón. Agora já vai na Patria eterna e pode ollar de frente a solución de todol-os arcanos. Que Deus lle dea o prémeo dos seus trabellos e virtudes, e lle deixe un día contempral-a sua Patría d'eiquí embaixo cintilar â luz do saber, do traballo e da liberdade.

CASTELAO NA BRETAÑA.

O Seminario d'Estudos Galegos ten recibido numerosas pubricacións armoricans, cheas de loubanzas pra o traballo do noso compañeiro: *As cruces de pedra da Bretaña*. Velaiquí o que di *An Oaled:*

«Hai dous países cristias no mundo onde a densidade de cruces de pedra é igualmente estraordinaria: a Bretaña e a Galiza. Ademais compre dicir qu'as cruces qu'abondan mais nos dous Fisterres son tan semellantes, que non sería asisado estudalos separadamente. Por esta razón, un socio do *Seminario d'Estudos Galegos*, visitou a Bretaña, enantes de qu'iste Centro pubricara cousa ningunha en col dos calvarios da Galiza».

«Iste traballo, escrito en lingoa galega é o resultado de catro meses de pelerinage pol-as terras armoricáns e ha servir pra faguer coñecer no noso país un aspecto da arte popular bretona que aumentará ainda o parentesco dos dous países céltigos».

O GORSEDD DE 1930.

Tivose na capital do antigo País de Pelem, os dias 23, 24 e 25 d'Agosto.

Houbo un concurso d'enseñas de comercio en bretón; outro de leitura e espricación en lingoa bretona, antre rapaces; sesión solene d'apertura, con discurso de Taldir, alboradas na gaita de Cornualles e Highlands, confrencia do Tenente Coronel Ives de Boisboissel, descendente dos antigos señores de Pelem, e cantos bretos; jornada popular, con discurso

do Marqués de l'Estourbeillon, cantos bárdicos con acompañamento de harpa, unha representación teatral, concurso de danzas e traxes; retreta noiturnia; sesión do *Gorsedd Kuz;* por fin, o *Gorsedd Digor,* en Lam ar Roc'h, levando o *com-boud* o druida Abalor (Le Berre), a espada d'Artur, Telen Aour (La Guichardiére,) a vaina, C'honil Dero (Iam Garel), o corno da abundancia, Karevro (Even) e a media espada, o ovato Potr Goelo (Dr. Menguy), e recibindo a investidura de druida o capitán escocés Jam-Mac-Alister Moffatt- Pender (Mab Perinaik) e pondo a ceremonia baixo o pat onato da y-alma do P. Gregoire de Rostrenen, autor bretón do século XVIII.

Din que foi das mais fermosas festas que ten celebrado a Sociedade dos Bardos e das de mais grande éisito. A imprensa bretona e a de París concedéronlle grande atención, e o *Gorsedd Digor* foi filmado pol-o novo aparello sonoro de Pathé-Consortium, co que a lingua bretona dará a volta ao mundo.

A farándula tradicional foi guiada pol-o alcalde, Le Bonniec e pol-o diputado Marqués de Kerouartz. A vila toda engalanada pr'a festa.

A y-alma céltiga trunfa.

LIBROS

CATALUNYA ENDINS, por Joan Estelrich, Barcelona, Llibreria Catalonia, 1930.

INDA non hai moito que tivemos ocasión de falar de *La Qüestió de les Minories nacionals,* d'Estelrich. Joan Estelrich ten estudado con predileición iste asunto e trátao con estraordinaria autoridade, faguendo d'il unha esposición crara e justa. Agora, n-iste libro novo, cínguese áo probrema catalán, collido n-algús aspeutos qu'atopa reveladores d'unha crise da concencia civica catalana: crise do libro, crise do púbrico, crise do caraut'e, que diz se produciu en Cata'uña dend'a Dictadura e dend'a escisión d'Acció catalana. E' un libro de polemista, valente, sereo, que fai a criteca da actuación do catalanismo nos tempos dictatoriás, sen perdoar nen â dereita nen â esquerda, e que sinala unha aititude no autor, de gran outura moral e forte e sentido patriotismo.

Libro tan metido en Cataluña e nas suas intimidades, que resulta de non doada leitura pra que non estea moi ao tanto dos moitismos acontecimentos de todo orde de que n-il se fala. Propiamente pra catalás: unha sorte d'ensame de concencia, e d'esproración psicológica, tan preciso sempre en todol-os pobos, e que tan preciso nos sería a nós.

«O catalán semella moi craro visto de longe ou n-unha primeira visita... Vistos de mais preto ou de longe, c'unha certa costancia, já encomenzan a desconcertar... Mail-os que vivimos dentro e ouservamos o noso pobo e meditamos a cotío nas condiciós dos catalás, chegamos a perder toda ideia crara de conjunto, chegamos a non comprendel-a nosa psicología coleitíva». Verbas que semellan escritas pra Galiza... Mais non escapan tan doadamente os catalás â crarísema inteligencia d'Estelrich.

Din qu'iste é un libro escrito en contra do confusionismo político, e na *Revista de Cata'unya,* engade Domenec Guansé que en contra das esquerdas. Cecais non seña asina. E si o é, será porque alí com'eiquí, é nas esquerdas onde mais domina o confusionismo político. En todo caso, sería en contra das esquerdas e non en contra do esquerdismo. Porque precisamente, Estelrich insiste moitas veces na necesidade de non desbotar a ningún partido, senon d'aproveital-o labor de todos na obra común do catalanismo.

Ainda unha mostra mais de lucideza política.

LOS PAZOS GALLEGOS, cuaderno VI Vigo. Editorial P. P. K. O. 1930.

CONTÉN iste cuaderno vistas e deseños heráldicos dos pazos de Vilacoba, Anceis de Drozo, Gimonde, Armuño, Amarante, Laxe de Monterroso, Outeiro, Hospital d'Incio, Casaldereito, La Billerma (A Villerma?), Castro, Piñor, Quintans, Rua Nova, Rubianes e Sotomayor, en compaña d'estensas notas históricas e genealogícas que lle sirven d'ilustración.

Imp. NÓS - Linares Rivas, 50 - A Cruña

Nova obra de Euxenio Montes

Versos a Tres Cás o Neto

Volume XXXVII de NÓS **3 pts.**

P A R D O

ÓPTICO CENTÍFICO

Preguntoiro, 32 — SANTIAGO

San Andrés 50 — A CRUÑA,

CASA EISCRUSIVAMENTE ADICADA A ÓPTICA CENTÍFICA

FOTOGRABADO

Si quer qu-os seus fotograbados sexan o mais perfeito posibres, convenlle envialos aos

Talleres de fotograbado ESPASA-CALPE S. A.

Ríos Rosas, 24-Apartado, 547 MADRID

Droguería e Farmacia

LUIS FÁBREGA

Progreso, esquina a Luís Espada

OURENSE

MERQUE VOSTEDE

Plumeiros RAFIUM

De mais dura qu'os de pruma e limpan millor. Véndese en todol-os estabrecimentos do ramo

Andrés Perille - OURENSE

BODEGAS GALLEGAS, PEARES E OURENSE

Viños finos de mesa: Tinto TRES RIOS. Blanco BRILLANTE

LOS GALLEGOS blanco e tinto

Macía e Valeiras, Apartado 18 - Ourense

Sanatorio Quirúrgico de San Lorenzo

SANTIAGO DE GALICIA

DE LOS PROFESORES

D. Fernando Alsina y **D. Antonio M. de la Riva**

CIRUJANO — GINECÓLOGO

Establecimento dotado de todol-os elementos que exixen a terapéutica e a hixiene modernas, situado nas aforas da poboazón, moí cerca do paseo da Ferradura

Teléfono número 195

Pra detalles, calquera dos Direitores ou o Médico interno

A hixiene nos nenos

é a garantía da sua saúde física e moral o día de mañá.

No diario aseo dos nenos emplee o **"Jabón Sales de la Toja"**, único que âs suas altas calidades meiciñás xunta toda a finura e prefume d'un xabón de tocador.

Contribuie ô perfeito desenrolo das criaturas e evita o perigo da escrófula e o raquitísmo.

1pta PASTILLA

JABÓN LA TOJA

ÚNICO EN EL MUNDO

O Xabrón da Toxa é o mellor. Honra á Galicia no mundo enteiro

AGUAS DE

MONDARIZ

FUENTES DE GÁNDARA Y TRONCOSO

Propiedad de los Sres. Hijos de Peinador

Véndese en todal-as Boticas, Droguerías, Hotels, Depósitos d'augas minerás, Restaurans e vagós-camas de todol-os trés.

Estas augas, de sona universal son o remedio enxebre e eficacísimo cand'un quer combater o Artritismo, a Diabetis, Desnutrizón, Obesidades diversas, doenzas do Aparello dixestivo, Anemia e Neurastenia

Riquisma auga de mesa

gaseada naturalmente

Mondariz-Baneario, áchase á de 35 Km. Vigo